

PAPER DETAILS

TITLE: GAP Bölgesi'nin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri

AUTHORS: Sevket ÖKTEN

PAGES: 23-34

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198019>

GAP Bölgesi'nin Sosyo-Kültürel ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri

• Şevket ÖKTEN*

Özet

Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısal özelliklerinin bölgedeki aile yapısını, özellikle "otorite" ve "hane halkı" bağlamında nasıl etkilediği ve nasıl şekillendirdiği araştırılmıştır.

Araştırma sonucunda, tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde dengesiz bir dağılımın söz konusu olduğu bölgede, geleneksel yapının henüz etkin olduğu ve bu yapının özellikle kırsalda toplum yapısına büyük oranda rengini verdiği gözlenmiştir. Bölgenin bu ayıcı temel özelliklerinin toplumsal yaşamın bir çok alanında olduğu gibi, özellikle aile yapısını da etkilediği ve buna uygun biçimlendirdiği görülmüştür.

Çok çocukluluğun yaygın olduğu bölgede, kadının konumu özellikle kırsalda, büyük oranda geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenirken, çok eşlilik yaygın olarak görülmemiştir. Evliliğe ilişkin kuralların aşiret/akraba ve aile içi ilişkiler sistemine göre belirlendiği bölgede özellikle içe kapalılık nedeniyle bölgede akraba evliliği yaygın olarak saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: GAP Bölgesi, Toplumsal Yapı, Aile, Otorite, Aşiret/Akrabalık

Abstract

The Effects of Socio-Cultural and Structural Characteristics of GAP Region on Family Structure

In this study, it is searched how the socio-cultural and economic structural characteristic of South East Anatolian Region affect and the family structure especially interms of "authority" and "household".

At the end of the research, it is observed that there is an unbalanced distribution in the processing and possessing of agricultural areas in the region, traditional structure is yet dominant and this structure especially gave it colour to social structure. Those distinctive, basic features of the region were observed to effect aspecially the family structure as in many fields of the social life to shape it suitably.

While the status of woman is generally determined by traditional roles and positions in the region in which having many childrens widespired, the rules related with marriage are determined according to tribe/relatives and iner-faimly relations and poligamy is not widespired. It's established especially that marriage with relatives is widespired because of being close to outhter world.

Key Words: GAP Region, Social Structure, Family, Authority, Tribe/Kinship,

*Dr. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı

Giriş

İnsanların birbirleriyle girdikleri ilişkiler dolayımında geliştirdikleri tüm ilişki ağları sosyal bilimlerin temel analiz konusudur. Toplumbilimlerin temel amacı, bireyler arası ilişkiler bütünü olarak toplumu anlamaktır. Bunu, tek tek bireylerin davranışlarının analizinden çok bu toplumsal ilişkiler içerisinde topluma temel karakterini veren en sürekli, en anlamlı olanları üzerinde gerçekleştirir.

Bu anlamda toplumsal bir kurum olarak aile, sosyolojik düşüncenin temel konularından biridir ve toplumsal yapı ile aile arasındaki ilişki uzun zamandan beri tartışılmalı konulardan biridir. Kimi sosyal bilimciler aileyi evrensel bir sosyal kurum olarak görürlerken; diğerleri onu belirli kültürlerin ve devirlerin sosyal hayatını ayıracı bir özelliği olarak görme eğilimindedir (Sos. Bil. Ans. 1990:17).

Geniş bir alana yayılmış aile araştırmalarında sosyologlar, farklılaşmış, daha karmaşık toplumlarla uğraştıkları ölçüde, aile kurumunun üreme ve neslin sürdürülmesi yanında başka işlevlerine, başka boyutlarına da dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla, aile kurumunun tanımlanması, ailenin evrenselliği ve fonksiyonları konusunda farklı görüşler söz konusudur. Aile ve Toplum gibi bir özel alan dergisinde bu yaklaşımları ayrıntılı olarak tartışmanın gereği yoktur. Fakat bunları bir iki cümle de olsa vermek daha sonraki tartışmalara bir kuramsal çerçeve olması anlamında yararlı olabilir.

Toplumu çoğunlukla kurum diye adlandırılan (aile gibi) alt sistemlerin oluşturduğu bir bütün veya bir sistem olarak gören yapısal fonksiyonalist yaklaşımda aile, temel olarak üreme yoluyla toplumun işleyişini ve sürekliliğini sağlayan bir kurum olarak görülmektedir. Fonksiyonalist yaklaşıma göre aile evrensel bir kurumdur ve bu nedenle de bazı evrensel fonksiyonları yerine getirmesi gerekir. Bir başka yaklaşım olan sistem yaklaşımında her aile sisteminin sahip olduğu pozisyonlar bütünlüğü söz konusudur (Özen 1990:398). Diğer taraftan sembolik etkileşim yaklaşımı aile gibi sosyal kurumları birincil sosyal yapılar olarak dikkate almaktadır. Sadece dış gözlemlerle sosyal etkileşimin anlaşılmasının mümkün olmadığını savunan sembolik etkileşimci yaklaşıma göre, aile etkileşim içindeki kişilerin birliğidir.

Aile konusunda en eski ve yaygın olan yaklaşım olan kurumsal yaklaşım, bir tek kavramdan ziyade, tarih-

sel karşılaştırmalar veya kültürel farklılıklar ve geçiş üzerine dayandırılan bir metodolojidir. Bu yaklaşım, aile kurumunu bir organizma ve sistem olarak dikkate alarak, onu bütünsel toplum içine yerleştirir. Fonksiyonalist, etkileşimci veya sistem yaklaşımlarına göre kurumsal-tarihsel yaklaşım, büyük boyutlu bir kuramdır. Aileyi içinde bulunduğu bütünsel toplum ile ilişkileri çerçevesinde değerlendirir ve ailedeki değişmeyi zaman ve mekana göre değişimlere bağlar, tarihsel karşılaştırmalar yapar, iş bölümüne de önem verir (Özen 1990:402).

Aile hakkında yapılmış her tanım onu değişik bir kategori için yerleştirmektedir. Hemen hemen bütün tanımlar aileyi sosyal hayatın ana şekillerinden biri olarak kabul etmekle beraber onu sosyal bir grup, sosyal bir birlik, sosyal bir örgüt, sosyal bir kurum ve sosyal bir yapı şekli olarak ayrı kalıplar içinde değerlendirmişlerdir (Merter 1990: 22). Aile tanımlarındaki bu çeşitlilik ailenin toplumdan topluma, aynı toplumun farklı zamanlarda değişik yapı ve özellikler göstermesinin bir sonucudur. Tarihten gelen bir kurum olarak bölgelere, sosyal sınıflara, topyekün bir toplumdaki alt gruplara göre değişen çok sayıda aile tipi mevcuttur (Yazan 1990: 456).

Başka türlü ifade edilecek olursa, ekonomik ve toplumsal değişimler mevcut aile biçimleri ve aile içi ilişkilerinden etkilenirken, diğer yandan bu değişimler aile biçimlerinin ve aile içi ilişkileri değiştirmektedir. Diğer kurumlar için de söz konusu olan diğer bir temel gerçeklik, aile kurumunda da toplumsal ve ekonomik dönüşümler karşısında, bir yandan süreklilik diğer yandan değişimlerin söz konusu olduğu bir pozisyon aldığıdır. Buradan hareketle, bu araştırma, GAP Bölgesi sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinin aile yapısını nasıl etkilediği, ailenin toplumsal ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimler karşısında nasıl bir pozisyon aldığını araştırmak amacıyla yapılmıştır.

1- Araştırmanın Amacı

Ulusal pazarın bütünleştirilmesini hedefleyen, entegre, sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik ilkesine dayalı bölgesel kalkınma projesi olarak dünya ölçeğinde bir proje olan GAP Projesi'nin uygulandığı bölge, temel bazı yapısal özellikleri ile diğer bölgelerimizden belirgin bazı farklılıklar göstermektedir.

"1. Ulusal Sağlığı Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Sempozyumu (Uluslararası Katılımlı) 24- 26 Kasım 2004, Ankara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi Sağlık Eğitimi Bölümü, Ankara." (Sözlü bildiri olarak sunulmuştur)

Bölgede egemen geleneksel yapı, yörenin toplumsal yapısını büyük oranda belirlemektedir. Bu toplumsal yapının en belirgin özelliği ise, toplumun içe kapalılığı ve yöre halkının uzun bir geçmişten bu yana süregelen aşiret, ağalık gibi iç içe girmiş kurumlara olan bağlılığıdır. Çeşitli yükümlülükler de getiren bu bağlılıklar toplumsal yaşamın hemen her katında çeşitli şekil ve düzeylerde yansıma bulabilmektedir.

Bölgeyi diğer bölgelerden ayıran önemli diğer farklılığı, bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde belirgin olarak görülen dengesiz dağılımdır. Bu özellik neredeyse bölgeyle birlikte anılan bir özellik durumundadır. Çiftçilerin büyük bir çoğunluğu verimli bir işletmeye elvermeyen boyutlardaki topraklar üzerinde geçimlik işletmecilik yaparken, küçük bir azınlık toprakların geniş bir bölümünü denetlemektedir.

Toprağın dağılımındaki dengesizlik gelir dağılımı dengesizliğini etkilediği gibi, çok küçük veya çok büyük parçalarda işletmecilik ekonomik verimliliği de olumsuz yönde etkilemektedir. Toprak mülkiyetindeki dengesizliğe bağlı olarak toprağın işletmelere dağılımında da büyük dengesizlikler bulunmaktadır. Bu dengesizlik, toprak mülkiyeti dağılımında görülen dengesizlik kadar belirgindir. Toprak mülkiyet biçimine bağlı olarak gelişen bu işletme biçimleri, beraberinde bazı sosyal bağımlılık ilişkilerini de geliştirmektedir.

Buradan hareketle araştırmanın temel amacı, bölgedeki toplumsal yaşamın hemen her katında etkili olan bölgenin bu ayırıcı temel yapısal özelliklerinin aile yapısını, özellikle hane halkı ve otorite bağlamında nasıl etkilediğini saptamaktır.

2- Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Araştırma, Şanlıurfa merkeze bağlı 4 köyde gerçekleştirilmiş anket sonuçlarına dayandırılmaktadır. Kısaca araştırma problemine yanıt aranırken belirli özellikler daha iyi yansıtan objelerin çalışma kapsamına alınması olarak tanımlanabilen kasıtlı örnekleme tekniği ile seçilmiş, Şanlıurfa merkeze bağlı sulama altyapısı tamamlanmış 4 köyde (Karaali, Kısas, Sağlık, Yardımcı), uygulanan anket sonuçları SPSS paket programında değerlendirilmiştir.

Araştırmada, daha çok betimsel (descriptive) analiz kullanıldığı için frekans tabloları oluşturularak, değişkenlerin örneklem içindeki dağılımları ve örneklem genel özellikleri elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma amacına uygun olarak, bölgedeki egemen aile tipi ve aile içi otorite ile toprak mülkiyeti arasındaki ilişki ise, “Aynı Çatı Altında Yaşayan Aile Sayısı” ve “Kadının Aile İçindeki Konumu” değişkenleri ile “Toprak Mülkiyeti” değişkeni arasındaki çapraz tablolar aracılığı ile saptanmaya çalışılmıştır.

3- GAP Bölgesi’nin Tarımsal Yapısında Meydana Gelen Değişimin Aile Yapısına Etkileri

Tarım, bölge için kalkınma girişimlerinin sıçrama tahtasıdır. Bölgenin tarım sektörü üzerinden kalkındırılması hedeflenmektedir, bu bağlamda devreye sokulan sulama projeleriyle bölge bir “tarım üssü” haline getirilmek istenmektedir. Araştırma alanındaki ailelerin egemen temel uğraşını tarım sektörü oluşturmaktadır. Ailelerin büyük çoğunluğunun başlıca gelir kaynağını oluşturan tarım/tarımsal yapı bu anlamda toplumsal ilişkileri doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla sanayileşme, kentleşme ve tarımsal yapıdaki değişimlerin aile yapısını ve işlevlerinde ne tür değişimler yarattığı tartışması konumuz bağlamında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Aile çalışmalarında, çekirdek aile tipinin yaygınlaşması geleneksel toplumdan modern sanayi toplumuna geçişle açıklanmaktadır. “Pek çok yazar endüstrileşme ve kentleşme ile çağdaş çekirdek aile arasında evrensel bir bağlantı olduğunu ileri sürer (Timur 1972:9). Uzmanlaşmanın geliştiği sanayi toplumlarında daha önce aile tarafından yerine getirilen bir çok işlevin başka kurumlarca üstlenildiğini savunan bu yazarlar (Parsons gibi), sanayileşme ile geniş aileden çekirdek aileye doğru, zorunlu, bir evrim çizgisi varsayar.

Türkiye’de yapılan bazı temel çalışmalar bu genellemeyi doğrular niteliktedir¹ (Kandiyoti 1984:24). Türkiye’de yapılan araştırmaların da çoğunlukla geniş aileden çekirdek aileye geçişin bu evrensel doğrultuda olduğunu göstermesine rağmen, dünyanın pek çok yerine ait bulgular, aile biçimi ve aile yapısındaki

¹ Türkiye’nin aile yapısı ile ilgili şu kaynaklara bakılabilir: Timur (1972); Türkiye’de Aile Yapısı, Ankara, Hacettepe Üniversitesi yayınları; Kongar (1972) İzmir’de Kentsel Aile, Ankara Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları; Kiray 1964. Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara DPT Yayını, 1964

değişiklikleri toplumun ekonomik gelişmesine paralel olarak endüstrileşme, kentleşme sürecine bağlayan bu çok yaygın görüşü desteklememektedir. Geniş ve bileşik aileye en klasik örnek olarak gösterilen Hindistan'da 1951 sayımı sonuçları ortalama aile büyüklüğünün 4,9 kişi olduğunu göstermiştir. Japonya ileri derecede endüstrileşme ve kentleşmesine rağmen geniş aile biçimi ve ilişkilerini belli bir oranda sürdürmektedir. Sjoberg, oldukça güvenilir bir şekilde endüstri öncesi toplumlarda, geniş ailenin köysel yörelerden çok kentlerde görüldüğünü göstermiştir (Timur 1972:10-11).

Diğer taraftan, sanayileşme ve kapitalistleşme sürecinin tarımsal yapı ile bütünleşme biçimi, aile yapısı ve işlevlerinde öngörülen değişme derecesini belirleme açısından farklılıklar gösterir (Özbay 1984: 39). Küçük meta üretiminin içsel dinamiklerini ve kapitalist ilişkilerle bütünleşme durumunu incelemeye yönelik olarak yapılan açıklamalar iki temel yaklaşım altında toplanabilir. Bunlardan biri, 19. yüzyıl klasik, neo-kasık ve hatta Marksizm'in geliştirdiği/kabul ettiği ve özet olarak, pazar için üretim, kapitalist üretime geçişle birlikte küçük üreticiliğin tasfiye olacağı tezidir (Boratav 1981:95-105). Diğeri ise, herhangi bir toplumsal bütünlükte, birden çok üretim tarzının mevcut olduğu durumda, bu tarzlar arasındaki ilişki, bunların birbiriyle eklemlenmesi biçiminde kavramsallaştırılabilir; birinin egemen olduğu ve diğerinin tabi olduğu bir eklemlenme ilişkisi. Eklemlenme düşüncesinin tarım tartışmalarında yaygın biçimde kullanılmasının, kapitalist geçiş, özellikle de tarımda kapitalist geçiş çözümlemesinde, kapitalist ilişkilerden farklılaşan toplumsal ilişkileri kavramsallaştırma ihtiyacından kaynaklandığını belirtmek önemlidir (Ecevit 1999:52-53).

19. yüzyılda başlıca ekonomi okulları tarafından benimsenen "köylülüğün tasfiyesi" tezi bağlamında bakıldığında, kapitalistleşme sürecinin tarımsal yapıyla değişik şekillerde girdiği ilişki biçiminin ailenin işlevlerine ne şekillerde yansıdığı ile ilgili görüşler şöylece özetlenebilir.

Bu görüşlerden birine göre, feodal toplum düzeninde egemen olan küçük aile işletmeleri, kapitalistleşme süreci içinde mülksüzleşerek ortadan kalkmaktadır. Mülksüzleştirilen köylülerin bir kısmı kentlere göç ederek tarım dışı işlerde ücretli işçi olurken, bir kısmı da tarım kesiminde kiracı kapitalistlerin çalıştı-

racağı büyük işletmelerde tarım işçisi haline dönüşür (Boratav 1981:101).

Kapitalistleşme sürecinin tarımsal yapı ile uyumlu eklemlenmesi sonucu, mülksüzleşmenin gerçekleşerek köylülüğün ortadan kalkmasının gerekmediği bir başka türünde, Boratav (1981:103)'a göre, tarım kesiminde aile emeğinin egemen olduğu işletme biçimleri, tarım işçiliğinin egemen olduğu aile işletmelerinin yanında, önemli ve bir çok ülkede daha yaygın bir alan kaplamaktadır. Kapitalist olamayan aile işletmesine tekabül eden aile işletmesi, yüksek verimli ve ileri teknoloji bir düzeyi tutturabilmiş ve kapitalizmin işleyişine tarım kesiminin olumlu katkılar yapmasına imkan sağlamıştır.

Az gelişmiş ülkelerde ise köylü tarımının, kendi bünyesinde teknolojik ilerleme, büyüme ve modernleşmeyi gerçekleştirmediği, dolayısıyla verimsiz, yoksul bu nedenle sanayinin iç pazarını da sınırlı tutan bir tarım kesimi halinde, az gelişmişliği pekiştiren bir rol oynadığı ileri sürülmektedir (Boratav 1981:182).

Özetle, tarım kesiminde kapitalizm öncesi dönemde kendine yeterli ve bağımsız bir ekonomik birim olarak feodal toplum yapısı ile "olumlu" bir uyum içinde olan aile, kapitalistleşme süreci içinde ciddi değişimlere zorlanmaktadır. Öte yandan, işlev ve yapısı herhangi bir değişime uğramadığı takdirde, aile, az gelişmişliği pekiştiren bir kurum niteliğine dönüşmektedir (Özbay 1984:40).

4- GAP Bölgesi Ailesi: Kazanı Ayrı Kazancı Bir Aileler

Aile yapısına geçmeden önce, diğer kurumlar gibi aile yapısını da derinden etkileyen bölgenin toplumsal yapısından kısaca bahsetmek gerekir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi sosyal ve ekonomik bakımından Türkiye genelinden önemli farklılıklar göstermektedir. Bölge'yi diğer bölgelerden farklılaştıran önemli özelliklerden bir tanesi, bölgenin geleneksel yapısına rengini veren aşiret bağ(ım)lılığı diğeri ise, toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizlik ve buna bağlı ortaya çıkan gelir dağılımı, işletme biçimleri ve paralel şekilde gelişen otorite ve bağımlılık ilişkileridir. Bölgenin bu özellikleri "otorite" ve "hanehalkı" bakımından aileyi, toplumsal cinsiyete yüklenen rolle ilgili anlayışları, aile içi işbölümünü ve çocuk yetiştirme tarzını doğrudan etkilemektedir.

Bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyete göre

dağılımındaki dengesizlik bölgenin önemli sosyo-ekonomik sorunlarından biridir. Bölgede toprak mülkiyeti dağılımındaki dengesizlik büyük boyutlardadır. Çiftçilerin büyük bir çoğunluğu çok küçük boyutlardaki topraklar üzerinde işletme yaparken, küçük bir azınlık toprakların büyük bir bölümünün denetlemektedir (Sencer, 1993; Özer, 1998; GAP İdaresi, 1993).

Tablo 1: Katılımcının Mülkiyeti Kendisine Ait Toprağı Olup Olmadığı

Mülkiyetinizde Herhangi Bir Toprak Var mı?	Sayı	%
Evet	164	41,0
Hayır	236	59,0
Toplam	400	100,0

Bölgenin en önemli sosyo-ekonomik sorunların birisi, bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde belirgin olarak görülen dengesiz dağılımdır. Bu özellik neredeyse bölgeyle birlikte anılan bir özellik durumundadır. İşletmelerin büyük bir çoğunluğu verimli bir işletmeye elvermeyen boyutlardaki topraklar üzerinde geçimlik işletmecilik yaparken, küçük bir azınlık toprakların geniş bir bölümünü denetlemektedir. Tablo 1’de kendi mülkiyetinde hiç toprak olmadığını belirten aile reisi oranı %59 olarak saptanmıştır.

Tablo 2: Toprağı Olanların Dönüm Miktarı

Mülkiyetinizde Kaç Dönüm Toprak Bulunmaktadır?	Sayı	Yüzde
-10	28	17,2
11-20	18	11,0
21-30	21	12,9
31-50	43	26,4
51-100	44	27,0
101-200	5	3,1
201+	4	2,5
Toplam	163	100,0

Toprağı olduğunu belirtenlerin mülkiyetinde bulunan toprak miktarlarına gösteren tablo 2’ye bakıldığında, toprağı kendi mülkü olanlar arasında %67 gibi büyük

bir oranın toprağı 50 dönümden küçüktür. 51-100 dönüm arasında toprağı sahip olduğunu ifade edenlerin oranı %27 iken, 101-200 dönüm arası toprağı sahip ailelerin oranı %3,1’e düşmektedir. Mülkiyetindeki toprağın 200 dönümden büyük olduğunu belirten hanelerin oranı ise sadece %2,5 olarak saptanmıştır. Toprağın dağılımındaki dengesizlik gelir dağılım dengesizliğini etkilediği gibi, çok küçük veya çok büyük parçalarda işletmecilik ekonomik verimliliği de olumsuz yönde etkilemektedir.

Bölgenin aynı zamanda en önemli sosyo-ekonomik sorunların birisi olan bu durum, neredeyse bölgeyle birlikte anılan bir özelliktir. Bu anlamda bölgeyle ilgili toprak/tarım düzenleme ihtiyacı sürekli gündemde olmuştur. Bu anlamda bazı düzenlemeler yapılmış, fakat bu düzenlemelerin soruna çözüm getirmediği hatta daha da derinleştirdiği söylenebilir (Aksoy 1992:52, Sencer 1993:198). Bölgede toprak mülkiyetindeki dengesizliğe bağlı olarak toprağın işletmelere dağılımında da büyük dengesizlikler bulunmaktadır. Bu dengesizlik, toprak mülkiyeti düzeninde görülen dengesizlik kadar belirgindir.

Tablo 3: İşlenen Toprağın Durumu

İşlediğiniz Toprağın Durumu Nedir?	Sayı	Yüzde
Tamamı bana ait	146	45,1
Tamamı aileme ait	23	7,1
Ortakçı/yarıcı	105	32,4
Kiracı	50	15,4
Toplam	324	100,0

İşletilen toprakların durumuna bakıldığında, ailelerin yarıdan daha az bir kısmı (%45,1) kendisine ait toprakları işletmektedir. Hane reislerinin %7,2’si ailesinin toprağını işlettiklerini belirtmiştir. Başkasının toprağında kiracı (%15,4) ve ortakçı/yarıcı olarak (%32,4) çalışanların toplam oranı %47,8 olarak tespit edilmiştir. Toprak mülkiyet biçimine bağlı olarak gelişen bu işletme biçimleri, beraberinde sosyal bağımlılık ilişkilerini de geliştirmektedir.

Bölgeyi diğer geleneksel bölgelerden ayıran diğer temel özelliği, bölgede yaşayan toplulukların büyük bir bölümünün kurumlarında, davranışlarında kendisini yoğun bir şekilde hissettiren, bölgenin geleneksel

yapısına rengini veren aşiret bağ(ım)lılığıdır. Bölge de yaşayan toplulukların bir bölümünde olduğu gibi, bireyler kendilerini önce bir kabilenin üyesi sonra da kabilenin bağlı olduğu aşiretin üyesi olarak görmektelerdir.

Tablo 4: Katılımcıların Aşiret Bağlı Olup Olmadığı

Herhangi Bir Aşiretle Bağınız var mı?	Sayı	Yüzde
Evet	325	81,3
Hayır	75	18,8
Toplam	400	100,0

Bölgede hane halklarını aşan en geniş sosyalleşme biçimi olarak “aşiret bağı” bölgeye özgü bir gruplaşmadır. Bir reisin başkanlığında yerleşik hane halklarını da kapsayan bu gruplaşma, bölgenin en etkin ve yaygın geleneksel toplumsallaşma biçimidir. Kurumlaşmış bir dayanışma çerçevesi olan aşiret bağılılığının bölgede bugün de etkinliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Tablo 4’de hane reislerinin %81,3’ü bir aşirete bağlı olduklarını ifade etmişlerdir.²

Aşiret bağı, insanlar için güvenlikten barınmaya bir çok alanda işlevsel olan bir toplumsallaşma düzeneği olarak görülmektedir. Bu kadar yüksek bir oranda olan aşiret bağılılığı, kişilerin hangi partiye oy vereceklerinden, evlilik ve birçok alanda belirleyici çeşitli yükümlülükler de getirmektedir.

Aşiret bağılılığı bulunan kişilerin aşirete karşı yükümlülüklerine bakıldığında (Tablo 5), hane reislerinin %26,1’nin gerektiğinde aşirete mali yardımda bulunduğunu beyan etmiştir. Kişilerin hangi partiye oy vereceği konusunda aşiretin belirleyici olduğu oran %13,2’dir. Aşiretin hizmetinde çalışmayı üstlenenlerin oranı %10,5, her konuda yükümlük getirdiğini belirtenlerin oranı ise %1,8 olarak bulunmuştur.

Bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına ilişkin tespitlerden sonra, “hanehalkı” ölçütü bağlamında bölgedeki egemen aile biçimine bakıldığında, geleneksel toplumsal yapısından dolayı geniş ailenin da-

Tablo 5: Aşiret Bağlılığının Getirdiği Yükümlülük

Aşiret Hangi Konularda Yükümlülük Getirir	Sayı	Yüzde
Aşirete gerektiğinde mali yardımda bulunurum	87	26,1
Gerektiğinde hizmetinde çalışırım	35	10,5
Aşiretin istediği partiye çalışırım	44	13,2
Hiçbir yükümlülük getirmem	161	48,3
Her Konuda	6	1,8
Toplam	333	100,0

ha yaygın olabileceği egemen kanaatin tersine, söz konusu köylerde çekirdek aile yapısının daha yaygın olduğu görülmektedir. Bölge genelinde yapılan araştırmalarda çekirdek aile oranı %60’ın altına düşmemiştir (GAP İdaresi 1996:17; Sencer 1993:263). Sula-maya açılmış Şanlıurfa-Harran köylerinde yapılmış bir çalışmada; aynı çatı altında evli çocuklarıyla birlikte oturan ailelerin sadece %3 olarak bulunmuştur. Bu ailelerin %58’inin mülkiyetinde toprak bulunmakta ve toprakların %33’ü 150-300 dekar, %17’si 75-150 dekar ve %8’i 1-30 dekar toprağa sahiptir (Baran vd.1998:21).

Tablo 6: Birlikte Yaşayan Aile Sayısı

Kaç Aile Birlikte Yaşıyorsunuz	Sayı	Yüzde
Bir	310	77,5
İki	71	17,8
Üç	13	3,3
Dört	3	,8
Toplam	397	99,3

Araştırmamızda hane halkı reislerinin verdiği cevaplara bakıldığında, köylerde büyük oranda çekirdek aile yapısının egemen olduğu görülmektedir. Birlikte yaşayan aile sayısını gösteren Tablo 6’ya bakıldığında, aynı çatı altında tek bir ailenin yaşadığı oran %77,5 olarak görülmüştür. Başka bir ifadeyle bölgede çekirdek aile yapısı egemendir.

² Bu konuyla ilgili istatistiksel veriler ve detaylı bilgi için bkz: Baran vd. (1998) Şanlıurfa-Harran-Ovalarında Tarla-ıçi ve Köy Geliştirme Projesi Sosyal Değerlendirme Raporu, Ankara, GAP İdaresi; Sencer (1993) GAP Bölgesi’nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, Ankara, GAP Bölge Kalkınma İdaresi; Özer (1998), Modernleşme ve GAP, İstanbul, İletişim Yayınları,

Tablo 7: Toprak Mülkiyeti ve Birlikte Yaşayan Aile Sayısı

			Kendisine ait toprağı var mı		Toplam
			Evett	Hayır	
Birlikte Yaşayan Aile Sayısı	İki Aile	Sayı	39	32	71
		Satır	54,9%	45,1%	100,0%
		Sütun	81,3%	82,1%	81,6%
		Toplam	44,8%	36,8%	81,6%
	Üç Aile	Sayı	7	6	13
		Satır	53,8%	46,2%	100,0%
		Sütun	14,6%	15,4%	14,9%
		Toplam	8,0%	6,9%	14,9%
	Dört Aile	Sayı	2	1	3
		Satır	66,7%	33,3%	100,0%
		Sütun	4,2%	2,6%	3,4%
		Toplam	2,3%	1,1%	3,4%
Toplam		Sayı	48	39	87
		Satır	55,2%	44,8%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		Toplam	55,2%	44,8%	100,0%

Khi-kare=P (=,918)>0,05

Ailelerin büyük bir çoğunluğunun aynı çatı altında tek bir aile olarak yaşadığı bölgede çekirdek aile tipi belirgin olarak görülen aile tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özellik ister toprak sahibi ister topraksız olsun bölge geneli için büyük bir oranda geçerlidir. Hernekadar bir arada yaşayan birden fazla aile sayısı toprak sahibi ailelerde sürekli daha fazla olarak görülse de, toprak mülkiyeti ile aynı çatı altında yaşayan birden fazla aile sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. $P(=,0918>0,005)$.

Yüksek bir oranda çıkan (%78,1) çekirdek ailelerin oranı toprak mülkiyeti bağlamında değerlendirildiğinde, topraksız ile toprak sahipleri arasındaki makasın iyice açıldığı görülmektedir. Aynı çatı altında tek bir aile olarak yaşadığını ifade edenlerin %62,9'u mülkiyetinde herhangi bir toprağı olmadığını belirtirken mülkiyetinde toprak olduğunu belirtenlerin oranı %37,1 olarak çıkmıştır.

Yukarıdaki rakamlara bakarak toprak mülkiyeti ile aile yapısı arasında doğrusal yönde bir ilişki olduğu söylenebilir. Topraksız ve/veya az topraklı hanelerde

çekirdek aile yapısı daha fazla görülürken, geniş aile yapısı toprak mülkiyetine paralel olarak bir artış göstermektedir. Bu durum Türkiye geneline ilişkin yapılmış bazı çalışmaları da destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmalar da aile yapısının değişen mülkiyet biçimleriyle dorudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Timur (1972)'un ülke çapında yaptığı çalışması, kırsal yörelerde toprak mülkiyeti ve büyüklüğü ile aile biçimi arasında belirgin bir bağıntı bulmuştur. Çekirdek ailelerin payı tarım işçileri arasında %79'a ulaştığı halde, çiftçiler arasında %44, ortakçı-yarıcılar arasında %64 dolayında olduğu görülmüştür. Kıray (1966)'ın Çukurova'da farklı gelişme aşamasındaki üç ayrı köyde yaptığı çalışmasındaki aile farklılaşması da bu yöndedir. Ayrıca Orta Anadolu'da makineleşmiş buğday tarımının yerleşmiş olduğu bir köyde yapılan bir çalışma, geniş ailelerin ancak oldukça büyük toprağı dayalı aile işletmelerinde görüldüğünü kanıtlamıştır (Kandiyoti 1984:25).

Bölgede geleneksel aile varlığını korumakla birlikte, sosyo-ekonomik şartlara paralel olarak çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşandığı, köylerde büyük

oranda çekirdek aile yapısının egemen olduğu görülmektedir. Bu durumun, bölgenin, tarım toplumu olması ve geleneksel yapısı itibarıyla yaygın beklentiyi yansıttığı söylenemez. Bölgeye ilişkin olarak daha çok geniş aile tipi beklentisi yaygındır. Bu durumun da temel sebebi sosyal bilimlerde, yukarıda da belirtilen yaklaşımlarda (Parsons gibi yapısal fonksiyonalistler de olduğu gibi) yaygın olarak ileri sürülen iddidir.

Bölgenin temel uğraş alanın tarım ve geleneksel yapının etkinliğini bir şekilde korumaya devam etmekte olmasına rağmen çekirdek aile yapısı daha yaygındır. Bu durumu, yine bölgenin sosyo-ekonomik gerçekliği bağlamında anlamak/açıklamak gerekir.

Bölge’de biricik üretim aracı topraktır. Geniş ailede yoğun bir şekilde bulunan tekelleşmiş emek, kırsal kesimde istihdam alanlarının yetersiz olması, toprağın azlığı gibi nedenlerle geniş aileyi çekirdek aileye doğru değiştirmektedir.

Toprakları geçimlerine yetmeyecek kadar az ve bu nedenle zaten tüm aile üyelerinin emeğine gerek olmayan “yoksul köylüler” aile işgücünü diğer işletmelere satarak varlıklarını sürdürebilirler (Boratav 1981). Böylece hem “aile hesabına” hem de “başkasının hesabına” üretim yaparlar. Bu ailelerin bir bölümü ailece tarım işçiliğine gider ve kendi topraklarında işçiliğe gitmedikleri mevsimlerde yetişebilen ürünü ekerler; geçimlik tahıl yetiştirip pamuk zamanı ailecek pamuk toplamaya giden aileler olduğu gibi (Özbay 1984:44).

Bölgede, topraksız ve/veya az topraklı ailelerde yetişkin oğullar evlendirildiklerinde, ailenin bu çocuklara verebilecek toprağı bulunmadığından veya varolan toprak az olduğunda aynı çatı altında birden fazla ailenin geçimini sağlayamaz duruma gelmektedir. Bu durumda, aynı çatı altında yaşamayı gerektiren herhangi bir neden olmadığı gibi, aynı çatı altında yaşamayı sağlayacak imkanların yetersizliği ailenin yeni istihdam alanlarına yönelmesini zorunlu kılmaktadır.

Bu durumda, bireyler köyün dışına çıkıp çalışma yoluna gittikleri gibi, köyde kalarak tarımsal alanda ya-

rattıkları yeni istihdam alanlarında çalışmaktadırlar. Bu durum, topraksız ve/veya az topraklı kesimin aile yapısını da etkilemektedir. Başkasının toprağını işleyen topraksız haneler, kiraladıkları toprağın yetersiz olduğu durumlarda, özellikle evli çocuklara “yüzde otuz³” yöntemiyle arazi kiralama yoluna gitmektedirler. Yeni toprak kiralanan(a)madığı durumlarda genellikle evlenmiş çocuklar başkasının topraklarında ücretli işçi olarak çalışma yoluna gitmektedirler. Bu da çoğu kez yeni bir ev açma yoluyla geniş aileyi çekirdek aileye doğru dönüştürmektedir.

Ayrıca, toprak sahiplerinin kendi topraklarında çekirdek aileleri çalıştırmayı tercih etmeleri de, topraksız kesimin çekirdek aileye doğru dönüşmesini etkilemektedir. Toprak sahipleri kendi topraklarında çalışma kapasiteleri yüksek ve az nüfuslu aileleri tercih etmektedir. Yaşlılar hem çalışma performansı bakımından hem de toprak sahibine konut vb. ek masraflara neden oldukları gerekçeleriyle tercih edilmemektedir. Çekirdek ailenin tarımsal üretimde daha verimli olması, yaşlı ve bağımlı üye sayısının azalması, iş ve diğer durumlarda otoritenin belirgin ve konsantre olması dolayısıyla toprak sahibi geniş aileye oranla daha az insanla muhatap olması ve böylece denetimin daha kolay olması vb. gibi sebeplerle çekirdek aile daha tercih edilmektedir. Bu da geniş aileyi çekirdek aile yönünde dönüştürmektedir.

Bölgedeki aile yapılarının, demografik olarak çekirdek aile tipine girmekle birlikte, hem işlevleri hem de akraba çevreleriyle olan ilişkiler bakımından modern çekirdek aile özelliği taşıdığı söylenemez. Zira daha çok hareketli bir işgücüne ihtiyaç duyan ve statünün akrabalık ilişkilerine değil, kişisel yetenek ve becerilere göre elde edildiği endüstrileşmiş toplumlarda egemen olduğu iddia edilen aile tipi olarak çağdaş çekirdek aile, birbirini özgürce seçen eşlerce, ana-baba ailelerinden bağımsız bir yerde kurulan ve geniş aile çevresinden oldukça yalıtılmış bir görünüm taşır. (Kandiyoti 1984: 17).

Bu açıdan bakıldığında, demografik olarak çekirdek aile yapısında olan bu ailelerin yapılanmasında aşiret ve akrabalık bağının önemli oranda belirleyici olduğu

³ Sulu tarımda, özellikle pamuk üretiminde daha çok başvurulan bu yöntem, sulamaya açılmış araştırma bölgesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ortaklık biçiminin en temel koşulları, arazi sahibinin araziyi, tohumu, traktör, gübre, ilaç, su ücreti gibi tüm girdileri temin etmesi ve sonuçta toplam ürünün %70’ini arazi sahibinin almasıdır. Bu tip sözleşmede ortakçı, ekim çapalama, sulama ve bakım için gerekli tüm işçiliği sağlar ve toplam ürünün %30’unu alır.

ve bu durumun, ailelerin geleneksel değer ve normlar çerçevesinde davranış biçimleri göstermesinde belirleyici bir ağırlık taşıdığı görülmektedir.

Bölgede evliliğe ilişkin kurallar, aşiret, akraba ve aile içi ilişkiler sistemine göre belirlenmektedir. İçerik kapalı bir yapı arz eden köy topluluklarında, topluluklar gerçek ya da hayali kan bağına dayalı akrabalıklar üzerine kurulduğundan ve sosyal ve ekonomik bir kurum olan ailenin bölünmemesi amacıyla da yoğun olarak başvurulacak yakın akraba/akraba evliliği bölgede henüz yaygın biçimde gözlenmektedir.

Sencer (1993:282)'in araştırmasında, bölge genelinde, hanehalkı ve eşleri arasında (%38'i akrabalık ve %9'u da hısımlık olmak üzere) hısımlık ve akrabalık bulunanların oranı %47'dir. Bu oran köylerde akrabalık lehinde olmak üzere %53'e yükselmektedir. Aynı bölgede yapılmış bir başka araştırma (Baran vd. 1998)'de de, akraba evliliği hane halklarının büyük bir bölümü tarafından (%43) önemli/gerekli olarak görülmüştür. Bu oran kız çocuklarının aşiret-sülale içinde evlendirilmesi söz konusu olduğunda en yüksek düzeye (%99.5) varmaktadır.

İçerik kapalı bir yapı arz eden köy topluluklarında, topluluklar gerçek ya da hayali kan bağına dayalı akrabalıklar üzerine kurulduğundan ve sosyal olduğu kadar aynı zamanda ekonomik bir kurum olan ailenin bölünmemesi amacıyla da yoğun olarak başvurulacak yakın akraba/akraba evliliği araştırmamızda da yaygın biçimde gözlenmiştir.

Tablo 8: Katılımcının Eşi İle Akrabalık Bağı Olup Olmadığı

Eşinizle Bir Akrabalığınız Var mı?	Sayı	Yüzde
Kan bağı ile akrabayım	206	52,0
Evlilik yolu ile akrabam	46	11,6
Hısımlık-akrabalık durumu yok	144	36,4
Toplam	396	100,0

Tablo 8'de, hane halkı reisi ve eşleri arasında (%52'si akrabalık, %11'si hısımlık olmak üzere) hısımlık-akrabalık bulunanların oranı %63,6 olarak saptanmıştır. Hısımlık-akrabalık bağı bulunmadığını belirtenlerin oranı ise %36,4'tür. Bu durum, özellikle akraba evliliklerini özendirici koşullarının etkisini hala süregeldiğini göstermektedir.

Geleneksel diğer toplumların da bir özelliği olarak sosyal, ekonomik ve diğer ihtiyaçların karşılanması ve karşılaşılan sorunların aşılmasında birincil ilişkilerin bağlamı olan hısımlık-akraba çevresinin başta gelmesi durumu bölge için de geçerlidir. Akrabalar arası evlilikler, bu köyleri bir tür akrabalık birliği/birliklerine çevirmiştir. Toplumun örgütsüz yapısı, hane halklarını kuşatan bir bağlaşma çerçevesi olan akrabalık ilişkileri, aynı zamanda temel dayanışma ve yardımlaşma bağlamı görevi de görmektedir.

Bölgede görülen akraba evliliğinin temelinde, sosyal ve ekonomik eksenli "güven/lik" kaygıları oluşmaktadır. Yaşlılık ve hastalık durumlarında akrabadan olan gelin/damadin yanlarında olacağı/kalacağı ve bu evliliklerde boşanma, terk etme gibi çözümlerin daha az olacağına inanılmaktadır. Varolan akrabalık durumunun pekiştiği ve aileler arası ekonomik birlikteliğin artarak başkalarıyla olan sorunlarda dayanışma unsuru oluşturduğu düşünülmektedir.

Gelir dağılımının görece düşük ve dengesiz olduğu, sosyal ve ekonomik bir çok ihtiyacın (güvenlik, adalet, borçlanma ve yardımlaşma gibi) modern/formel kurumlar yerine geleneksel toplumsal kurumlar tarafından yerine getirildiği ve birçok alanda örgütsüz olan bölgede toplumsal güvence akrabalık ilişkileri üzerinden geliştirilmektedir. Akraba evlilikleri, sülaleler arası akrabalıkları iyice pekiştirerek, akrabalık sınırlarını netleştirmektedir. Bu da, aşiret yapısının henüz etkinliğini koruduğu³²-özellikle kolektif saldırı/savunma ve maddi-manevi kolektif sorumluluk paylaşımında- bölgede, bu tarz evlilik biçimlerinin tercih edilmesini arttıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durumda, mekansal olarak bölünmüş ve demografik olarak çekirdek aile yapısı gösteren ailelerin aslında bünyesel olarak pek de bölünmüş sayılamayacağı söylenebilir. Bölge aile yapısına ilişkin verilere bakıldığında, çekirdek aile yapısı içinde bulunan çoğunlukla topraksız ve/veya az topraklı hanelerin bir çok durumda birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Bu yapı içindeki çekirdek ailelerin bireysel girişimcilikleri ve bağımsız hareket etmelerini öne çıkartmalarında engelliyici rol oynayan aşiret bağının yanı sıra, bu ailelerin düşük gelirliliği de önemli bir engel teşkil etmektedir.

Mekansal bakımdan çekirdek aile özelliği sergileyen bir çok ailenin, toplumsal ve ekonomik bakımdan bir-

birine kısmen bağımlı oldukları görülmektedir. Coğrafi bakımdan birbirinden ayrılan, “kazanı ayrı” olan çekirdek ailelerin ekonomik açıdan “kazancı ortak” olduğu görülmektedir. Bu durumun temelinde, toplumsal örgütlenme biçiminin yanında, ailelerin tek başlarına hareket edilerek kolay kolay malvarlığı sahibi olunamayacağı, birlikte hareket ederek daha kolay mal varlığı sahibi olunabileceği yönündeki inanç yatmaktadır. Bölge aile yapısına ilişkin bu durumu, Litwak’ın analizinde “değişikliğe uğramış geniş aile” ya da “çekirdek aileler konfederasyonu” kavramı ile açıklamak mümkündür:

Çekirdek aileler konfederasyonu birbirine kısmen bağımlı çekirdek ailelerden meydana gelir. Kısmen bağımlılığın anlamı, çekirdek ailelerin birbirine ekonomik yada coğrafi olarak bağımlı bulunmadan, birbiriyle önemli hizmet alışverişleri yapmalarıdır. Böylelikle bu tip aile coğrafik ve ekonomik bağımsızlık ile geleneksel geniş aileden, önemli hizmet alışverişleri ile de çekirdek aileden ayrılmaktadır (Kongar 1996:35).

Otorite bağlamında aile biçimine bakıldığında, geleneksel toplumlarda olduğu gibi, bölgede de otoritenin/aile içi otoritenin kişisel yeteneklerden çok yaş ve cinsiyet gibi fizyolojik özellikler ve konumsal niteliklerden kaynaklandığı görülmektedir.

Geleneksel bir toplum yapısına sahip bölgede otorite, erkekler elinde toplanmıştır. Ataerkil ailenin otoritesi baba ya da kocanın elinde toplanmıştır. Köylerde kadının konumu da büyük oranda, geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Kırsal alanlarda daha belirgin olarak, kadın ve erkek arasındaki işbölümüne göre kadın geleneksel bir konumdur. Köylerde kadın, cinsiyet temelindeki işbölümü uyarınca “ev hanımı”, “analık” gibi rolleri yerine getiren geleneksel bir konumdur. Araştırmamızda kadının konumuna ilişkin sorulara verilen cevaplar da bu yönde bir eğilimi yansıtmaktadır.

Tablo 9’da hane halkı reislerinin çoğunluğu (%64,3) kadının işlevini analık (çocuk doğurmak ve yetiştirmek) açıklarken, %22’si kadına ev işlerini görmek ve kocasına bakmak görevini yüklemiştir. Daha eşitlikçi

Tablo 9: Toprak Mülkiyeti ve Kadının Aile İçindeki En Önemli Görev/Sorumlulukları

			Toprağı olup olmadığı		Toplam
			Evet	Hayır	
Kadının Aile İçindeki En Önemli Görevleri	Analık	Sayı	114	143	257
		Satır	44,4%	55,6%	100,0%
		Sütun	69,5%	60,6%	64,3%
		Toplam	28,5%	35,8%	64,3%
	Ev İşlerine Ve Kocasına Bakmakla Sorumludur	Sayı	34	54	88
		Satır	38,6%	61,4%	100,0%
		Sütun	20,7%	22,9%	22,0%
		Toplam	8,5%	13,5%	22,0%
	Eşinin Hayat Arkadaşıdır	Sayı	16	39	55
		Satır	29,1%	70,9%	100,0%
		Sütun	9,8%	16,5%	13,8%
		Toplam	4,0%	9,8%	13,8%
Toplam		Sayı	164	236	400
		Satır	41,0%	59,0%	100,0%
		Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		Toplam	41,0%	59,0%	100,0%

Khi-kare= $P(=,099)>,005$

bir statüyü belirtmek üzere kadını, eşinin hayat arkadaşı olarak niteleyenlerin oranı ise %13,8'dir. Söz konusu oranlar toprak mülkiyeti bağlamında değerlendirildiğinde her iki değişken arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi köylerde kadının konumu büyük oranda, geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Kırsal alanlarda kadın ve erkek arasındaki işbölümüne dayalı olarak daha belirgin bir şekilde kadın geleneksel bir konumdadır. Geleneksel yapı ve bu yapıyı belirleyen değerlerin (aşiretçilik, içe kapalılık gibi) toprak sahibi ve topraksız hanelerin çoğunluğunda ve büyük bir oranda etkili olduğu düşünüldüğünde, köylerde kadının, topraklı ve topraksız bütün kesimlerde geleneksel bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile, her iki kesim için de kadın çoğunlukla "ev hanımı" ya da "ana"dır.

Bölgede yapılmış diğer bazı araştırmalara bakıldığında, bu konuda benzer bir tablonun ortaya çıktığı görülmektedir. Sencer 'in çalışmasında (1993:323), kadının aile içindeki yeri ve erkek karşısındaki konumuna ilişkin kadını, eşinin yaşam arkadaşı olarak niteleyenlerin oranı, %9,2 olarak görülürken, hane halkı reislerinin çoğunluğu tarafından (%43,5) kadına ev işlerini görmek ve evi çekip çevirmek görevinin yüklendiği görülmektedir. Hane halkı reislerinin bir kısmı ise (%13,8) kadının işlevini/görevini analıkla sınırlandırmıştır. Diğer bir araştırmada da kadının konumuna ilişkin benzer sonuçlar ortaya konmuştur. Kadının aile içindeki yeri ve erkek karşısındaki konumu sorusuna cevap olarak erkeklerin çoğunluğunun (%80) eşini tanıtmada "ev hanımı" ifadesini kullandığı görülmektedir. Kadınların aile içimdeki rolünü tek bir alanla sınırlamayan, aynı zamanda beraber çalıştığı "tarım işçisi" olarak tanımlayanların oranı ise %18'dir (Baran vd. 1998).

Kadının en önemli görevinin büyük oranda "analık" ve "ev hanımı" olarak tanımlanmasının altında bölge geleneksel değerlerinin erkek ve kadın arasındaki işbölümü uyarınca yaptığı tanımlama yatmaktadır. Bu duruma ilişkin olarak paylaşılan yaygın anlayışa göre; kadın ev işlerine bakan, evi çekip çeviren, çocuk doğuran "evin hanımı ve çocukların anası"dır. Erkek ise, evin geçimini sağlamakla yükümlü, evin ve çocukların geleceğinden birinci derecede sorumlu "aile reisi"dır.

5- Sonuç ve Değerlendirme

Bölge'nin en önemli sosyo-ekonomik görünümünden/sorunlarından birisi, bölge tarım topraklarının işletme ve mülkiyetinde belirgin olarak görülen dengesiz dağılım, bölgede birçok gelişmeyi doğrudan etkilemekte ve pek çok alanda belirleyici olmaktadır. Toprak mülkiyet biçimine bağlı olarak gelişen bu işletme biçimleri, beraberinde birtakım sosyal bağımlılık ilişkilerini de geliştirmektedir. Bu durum, bireyselleşme, demokratikleşmenin önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır.

Bölgede geleneksel yapı henüz etkindir ve bu yapı özellikle kırsalda toplum yapısına büyük oranda rengini vermektedir. Toplumsal içe dönük/kapalı olan bölge halkının uzun bir geçmişten bu yana süregelen aşiret, ağalık gibi iç içe geçmiş kurumlara olan bağlılığı, toplumsal yaşamın her katında bu günde yansıma bulmaktadır.

Bölgede aşiret/çilik, devam edegeldiği biçimiyle salt toplumsal bağlılık/tutunum düzeneği olmakla sınırlı kalmayarak, kimi diğer alanlarda belirgin olarak hâlen işlevselliği olan bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kan bağına dayalı olması özellikle paralel olarak özellikle ortak saldırı ve/veya savunma durumlarında aşiret bağı daha belirgin bir şekilde çeşitli yaptırım ve yükümlülükleriyle bağlayıcı bir rol oynamaktadır.

Bölgeyi diğer bölgelerden farklılaştıran bu özellikleri toplumsal yaşamın bir çok alanında olduğu gibi, özellikle aile yapısını da etkilemekte ve buna uygun biçimlendirmektedir.

Bölge ülke ortalamasının üstünde bir nüfus artış hızına sahiptir ve bunun temel nedeni, çok çocukluluk eğilimidir. Bu eğilim, geleneksel toplumun değerleriyle özendirilmekle birlikte, maddi koşullar ve gereksinimler de büyük oranda etkili olabilmektedir. Üretimin genelde aile düzeyinde örgütlenmiş olması ve teknolojinin geriliğine bağlı olarak üretimin yoğun emeğe dayanması ve işgücünün de aile içinden karşılanması çok çocukluluğu teşvik etmektedir. Köyde ve kentte anlamlı farklar gösteren kadının konumu özellikle kırsalda, büyük oranda geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Çok eşliliğin yaygın olarak görülmediği bölge'de, evliliğe ilişkin kurallar aşiret/akraba ve aile içi ilişkiler sistemine göre belirlenmektedir. Özellikle içe kapalılık nedeniyle bölgede akraba evliliği yaygın olarak görülmektedir.

Kaynakça

- _____. **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, İstanbul, Risale Basın-Yayın, 1990.
- _____. **Yüksek Enflasyonun Aile İçi İlişkiler Üzerinde Etkisi**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1997.
- _____. **Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1998.
- AKSOY, Suat. *Toprak Mülkiyeti Sorunu*. **TÜBİTAK Dergisi**, sayı:292, 1992:52-53.
- BARAN, A. ; Çabuk, N. vd., **Şanlıurfa-Harran Ovalarında Tarla içi ve Köy Geliştirme Projesi Sosyal Değerlendirme Raporu**, Ankara, GAP İdaresi, 1998.
- BORATAV, Kokut. **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1981.
- DÖNMEZER, Sulhi, **Sosyoloji**, Ankara, Savaş Yayınları, 1984.
- ECEVİT, Mehmet C. **Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri: Gökçeada Köyü Monografisi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 1999.
- ERCAN, Fuat. **"Gelişme Yazını; Eleştiriler ve Yeni Perspektifler"**. *Gelişme İktisadi, Kuram, Eleştiri, Yorum* (Ed. T.İşgüden, F.Ercan, M.Türkay), İstanbul, Beta Basın Yayın Dağıtım, 1995: 298-428.
- ERDENTUĞ, Aygen. *Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri*. **"Aile Yazıları"** (ed. B. Dikeçligil, A. Çiğdem), **Ankara, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları**, 1990:
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi. **Türkiye ve Dünya Tarımı İçin de GAP'ın Yeri ve Önemi**, Ankara, GAPKİ, 1996.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi. **Sosyal Politika Hedefleri**, Ankara, GAPKİ, 1997.
- GERALD, R. Lelie, **The Family in Social Context**, Oxford, Oxford Universty Pres, 1982,
- GIDDENS, Antony. **Sosyoloji**, (Çev. H. Özel; C. Güzel), Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- GÖKÇE, Birsan. "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme" **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 8, sayı 12, 1976:46-47.
- KANDİYOTİ, Deniz. "Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler*, Ankara, **Türk Sosyal Bilimler Derneği**, 1984.
- KINLOCH, Graham C., **Sosyological Theory Its Development and Meior Paradigms**, New York, Mc. Graw-Hill Inc., 1977.
- KIRAY Mübeccel B. **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, Ankara DPT Yayını, 1964
- KIRAY. Mübeccel B. **Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1999
- KIZILÇELİK, Sezgin. **Sosyoloji Teorileri-2**, Konya, Kuzucular Ofset, 1992.
- KONGAR, Emre, **İzmir'de Kentsel Aile**, Ankara Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, 1972
- KONGAR, Emre. **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1986.
- MARSHALL, Gordon **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. O. Akınhay, D. Kömürcü), İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- MERTER, Feridun. **1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya**, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1990.
- ÖZBAY Ferhunde, "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması", **Türkiye'de Ailenin Değişimi Toplumbilimsel İncelemeler** (Yayına Haz:Türköz Erder), Ankara, Türk Sosyal Bilimciler Derneği, 1984.
- ÖZEN, Sevinç. "Aile Kurumu ve Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar", **Aile Yazıları-Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç**, (Der. B. Dikeçligil-A. Çiğdem), Ankara, Aile Araştırma Kurumu, 1990:397-408.
- ÖZER, Ahmet. **Modernleşme ve GAP**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- POLOMA, Margeret M., **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, (Çev. Hayriye Erbaş), Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.
- SENCER, Muzaffer. **GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması**, Ankara, GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 1993.
- TİMUR, Serim. **Türkiye'de Aile Yapısı**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi yayınları, 1972.
- YAZAN, Ümit Meriç. "İleri Endüstri Topluluklarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma", **Aile Yazıları** (Ed. B. Dikeçligil, A. Çiğdem), Ankara, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1990: 455-474.